

Katja Jerman

O NEIZPOSTAVLJENIH TEMAH OB NASTANKU NOVE GORICE

Na vsak preučevani proces, dogodek ali skupino je potrebno gledati kot na večplastno strukturo. In ravno zaradi te večplastnosti se ne smemo opreti le na uradne zabeležke, ki jim lahko sledimo v pisanih ali posnetih virih, temveč se moramo zavedati, da so pomembne vse zgodbe, ki jih lahko zasledimo znotraj neke skupnosti. Čeprav te izpovedi niso nujno zapisane, pa so vsekakor relevantne, saj posamezniki s svojimi osebnimi zgodbami, izkušnjami, odločitvami in strategijami preživetja prav tako vplivajo na družbene interakcije v prostoru.

Menim, da pri raziskovanju procesa nastajanja mesta ravno način, kako in na kakšen način se prostora spominjamo, odigra pomembno vlogo, saj posameznik svoje individualne spomine na prostor velikokrat prepleta in veže s političnimi, ekonomskimi in družbenimi dogodki in spremembami. In ravno ti spomini so nepogrešljivi pri navezovanju posameznika na prostor, pri čemer gre za proces, kjer se širši *prostor* spreminja v bolj znani *kraj* (Setha M. Low 2003).

Tudi v novem urbanem okolju, kot je Nova Gorica, moramo zbirati in upoštevati spomine staroselcev, ki so prostor naseljevali pred začetki urbanizacije prostora, kot tudi tistih, ki so bili v mesto priseljeni kasneje, saj oboji razvijajo svojevrsten občutek navezave na mesto in vsak ima tako relevanten občutek pripadanja mestu. Ta vpletanja posameznika v družbeno okolje Margaret Rodman opisuje kot večglasnost skupine oziroma prostora (Rodman 2003: 208).

Poleg procesa memoriziranja kraja, ki se prične ob umestitvi posameznika v mesto, pa moramo biti pozorni še na en proces, in sicer na proces pozabljanja (Halbswachs 2001). Proces pozabljanja je po eni strani konstitutiven za spomin, saj reducira podatke glede na njihovo uporabnost, po drugi strani pa je pozabljanje lahko vodeno preko različnih političnih instrumentov, ki lahko delujejo v prid vladajoče ideologije. In ta razkorak med osebnimi izkušnjami in prevlado uradne verzije zgodovine je po mojem mnenju ravno na primeru Nove Gorice lepo viden.

Namen tega besedila je opozoriti na posamezne dogodke in doživljanja ob nastanku Nove Gorice in tako zgodbi o razvoju mesta dodati podatke, ki v dosedanem prikazovanju začetkov Nove Gorice niso bili izpostavljeni.

Dejstvo je, da je socializem, praktičiran kot edina dovoljena opcija politične ureditve v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, močno promoviral ideje uniformiranosti in enakosti v družbenem smislu ter tudi močno vplival na vse sfere življenja prebivalcev. Pri tem so bili mediji, v mislih imam predvsem tiskane medije, glavni glasniki in razširjevalci povojne ideje o razvoju, obnovi, napredku in delavnosti. Prav pomembnost teh idej je presevala v novicah o gradnji Nove Gorice že takoj po tem, ko so sklepi Pariške mirovne konference stopili v veljavo¹. Mesto se je v tiskanih medijih in na različnih političnih in družabnih shodih predstavljalo kot »najzabodnejši svetilnik naše države, ki bo naše delovno ljudstvo opozarjal na nevarnost reakcionarnega zapada. Nova Gorica mora postati simbol delovnega ljudstva, in izraz enotnosti naših narodov! Nova Gorica bo cvetoči vrt novih poslopij, bo novi Beograd v malem. /.../ kot bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov!« (Nova Gorica, 11. 6. 1948: 1). Ena izmed vodilnih idej napredka je bila tudi, da je potrebno vse zgraditi na novo. Pravzaprav pa se je velikokrat zanemarjalo dejstvo, da prostor, na katerem je kasneje zrasla Nova Gorica, ni bil prazen. Po določitvi meje je na

¹ Polemike o točnem datumu sklepa o gradnji Nove Gorice še niso rešene, saj se ključni dokument še ni našel. Zgodovinarica Dragica Ukmar je v svoji raziskavi o nastanku Nove Gorice opozorila na sejo v Ajdovščini z dne 26. 11. 1946, kjer je »bilo na dnevnem redu med drugim tudi sprejetje načrta investicijskih del pokrajinskega značaja in kejer je republiška investicija predvidela povezavo Soške doline z južnim Krasom, pokrajinska investicija pa gradnjo upravnega centra za goriško območje« (Ukmar 1993: 20). Uradno se je ime Nova Gorica pojavilo šele 7. 11. 1949 z Ukazom prezidija LRS.

današnji slovenski strani ostalo naselje železničarskih blokov, ostanki pokopališča, opekarna, imenovana Frnaža, kmetije, polja, travniki, ki so bili v lasti domačinov in deloma tudi v lasti frančiškanske skupnosti s Svete gore. Glede na arhivske vire je posest jezuitske skupnosti prišla pod proces nacionalizacije decembra 1946, vendar pa se je nacionalizacija glede na to, da meja še ni bila trdno določena, začela izvajati šele novembra 1947. Po *Temelnem zakonu o razlastitvi* (Uradni list FLRJ 28/47), ki je začel veljati 1. aprila 1947, so bili lastniki zemljišč, ki so bila določena za razlastitev, upravičeni do denarnega nadomestila. V praksi so bila za izvajanje tega zakona poverjena regionalna sodišča, ki so določala tudi cenilce zemljišč. Zemljišča, ki so bila v postopku nacionalizacije, so bila v veliko primerih neprimerno ocenjena, kar dokazujejo razlike pri ocenjevanju in vrednotenju istih zemljišč zemljiškega urada v Gorici in kasnejše cenitve *Komisije za nacionalizacijo*, kjer so odstopanja velikokrat tudi do dva cenitvena razreda². Temu primerno je bilo tudi določeno manjše izplačilo. V primeru zemljišča jezuitske skupnosti je bila nacionalizacija izvedena brez kakršnekoli denarne kompenzacije, saj je glede na arhivsko gradivo »lastnik izjavil, da cerkev te zemlje ne potrebuje več« (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542, Sezname spisov).

V primeru lastnikov kmetijskih površin se je nacionalizacija začela izvajati brez vnaprejšnjih napovedi in brez uradnih dokumentov decembra 1947. V videoeseju *Mesto na travniku* eden izmed intervjuvanih opiše, da so »brigadirji pršli 48. leta, kar čez noč so se dobili tle. Kar v zemljišče, brez prašat, brez nič ... /.../ Šele potem je pršel iz Postojne sklep, da je zemljišče nacionalizirano. Je pokazal mami ta papir, ki je bil A4, par besedi gor, brez podpisa, brez žiga ... In kot danes se zmislim, ko je pol tisti šel in je dal mami papir, je šel oče v štalo, so mu pršle solze v oči in sem videl prvič očeta objokanga.«

Pregled arhivskega gradiva nam ta časovni razmik še bolj natančno opredeli. Dokumentacija nam razkriva, da so bile ključne odločbe o nacionalizaciji izdane šele v marcu 1956. Dokumentacija je obsegala izpise iz zemljiške knjige iz Gorice, kjer je bila posest tudi vpisana, priložen je bil parcelni izpis in dodan sklep, da »Izvršni odbor Oblastnega ljudskega odbora Goriške oblasti izdaja na osnovi člena 1 tč. G in b čl. 4 tč d temeljnega zakona o razlastitvi dne 1. aprila 1947 (Ur. L. FLRJ 28/47) naslednji akt: akt o razlastitvi. Razlastijo se v korist splošnih interesov za potrebe Oblastnega ljudskega odbora goriške oblasti in popolnoma sledeče nepremičnine:« »Zoper akt o razlastitvi ni pritožbe« »Utemeljitev: zgoraj navedene nepremičnine rabi Oblastni ljudski odbor za gradnjo Nove Gorice, bodočega pravnega, gospodarskega in kulturnega središča Primorske. Za uresničitev načrta za gradnjo Nove Gorice se bodo na razlaščenih nepremičninah gradili razni objekti, tako upravni, stanovanjski in druge za mesto potrebne zgradbe. Realizacija gradbenega načrta narekuje to razlastitev in zato je izdan akt o razlastitvi, utemeljene po določilih citiranega zakona. Smrt fašizmu – svoboda narodu!« (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odloki o razlastitvi). Vsi razlaščenci so prejeli enoten obrazec, kjer so bili nato glede na lastnika vnešeni različni podatki o izmeri stavbne in zemljiške parcele. Ker na odlok ni bila možna pritožba, so bile njihove lastninske pravice s tem takoj odvzete, zemljišče pa se je nato navajalo kot splošno ljudsko premoženje.

Nekateri prebivalci, ki so bili prav tako lastniki nacionaliziranih zemljišč, so leta 1947 optirali v Italijo. Ker jim ni bila dovoljena vrnitev v Jugoslavijo, naj bi njihove interese zastopal poseben zastopnik, ki ga je določila občina. Informatorka mi je zatrnila, da naj bi bili uradno pravno obravnavani na enak način kot ostali jugoslovanski državljani, vendar pa tega občutka ni imela, saj so v primerjavi z ostalimi razlaščenci prejeli močno znižano denarno nadomestilo, in to veliko kasneje kot ostali. Druga informatorka je povedala, da je bila nacionalizacija za njene stare starše ena najbolj travmatičnih izkušenj, saj so izgubili dve polji v izmeri 30.004 m², ki sta bili za njih bistveni za preživetje (PANG, OLO GORICA, 1951–1956, Odloki o razlastitvi, fasc. 542, Odločba o razlastitvi, Solkan). Poleg tega je bilo zemljišče ocenjeno kot zemljišče nizke kakovosti, denarno nadomestilo pa je bilo po tej cenitvi nižje. Ko

² Slednje trdim na podlagi primerjave dokumentov arhivskega gradiva o nacionalizaciji, ki je vsebovala parcelne izpise in cenitve zemljišč iz zemljiške knjige v Gorici.

so po desetih letih, leta 1957, dobili finančno nadomestilo za taisti polji, so izračunali, da so za isto ceno lahko kupili le dva para čevljev.

Na začetku gradnje novega mesta so bili nekateri prebivalci tudi prisiljeni k selitvi, kot se spominja informator v videoeseju: »Pršli so na petek z občine in rekli: 'Vi morate do ponedeljka sprazniti hišo!' Seveda mi to nismo vzeli resno, da se bo to zgodilo. So pršli s tovornjakom, še prej so pršli udarniki, prnesli lojtre, jih je blo precej, lahko tudi petdeset, in so dali lojtre na hišo, da bojo začeli hišo odkrivat ... In mi, drugi, kaj smo hoteli, oni drugi so začeli podirati, nam so robo odpeljali in tri leta smo potem živeli ločeno.« Nekaterim kmetom pa so za odvzeto zemljo poiskali nadomestno zemljišče v bližini mesta.

Bilo je očitno, da v novo podobo Nove Gorice niso želeli vključiti tistih stavb, ki so v prostoru že obstajale. Prebivalci železničarskih blokov se spominjajo, da so bili kljub temu, da je novo mesto začelo počasi funkcionirati, sami veliko bolj navezani na Solkan, ki jim je predstavljal zasilno alternativo njim bolj znane Gorice. V Solkan so hodili v trgovino, v gledališče, na plese, hodili so pet. V okviru svojega naselja so organizirali različne športne igre in tekmovanja in so bili, kot je rekel eden izmed informatorjev, »dežela zase.« Šele v 60. letih, ko se je Nova Gorica bolj razmahnila, so se predvsem zaradi ekonomskih in administrativnih razlogov bolj obračali na Novo Gorico.

Frnaža je predstavljala središče mesta z vso pomembno dejavnostjo, ali kot je spesnil informator v videoeseju *Mesto na travniku*: »Kaj vse si nam bila? Glasbena šola, knjižnica znana, mladinskih brigad taborišče, za vse prireditve dvorana, kulturno družbeno središče, čevljarna, krojaški salon, klet, trgovina, gostišče, menza, mesnica, garaža, pardon, raznih brezdomcev nočišče. Mlekarna in še drugi lokali, krize stanovanjske rešitev, azil za vse, ki so tukaj pristali, internat brez hišnih pravil. Nazadnje, oprostite našim ljudem, postala si družben problem. Obrnjen zadnji življenja je list, razsuta si v staro opeko, vendar še taka, razrušena, daješ korist. Razdeljena do zadnjega trama, opeke, vgrajena si v Novo Gorico, taka, zaslužna, ostaneš na veke. Pa še to, s terena, kejer si poravnana, o, gnusni stvori nadležni, premnoga zaseli podgana, za te ti pa nismo hvaležni.« Frnažo so porušili leta 1959.

Prav tako so za potrebe novega mesta prekopalji opuščeno goriško pokopališče, ki je bilo bombardirano v prvi svetovni vojni in zato zaradi neprimerne ilovnate prsti opuščeno. Starejši prebivalci Nove Gorice se ga spominjajo kot parka, kjer so se otroci igrali, odrasli pa so tam grabili seno za steljo. *Primorski dnevnik* je zapisal, da je »ravno tu mogoče zgraditi novo upravno, gospodarsko in kulturno središče goriškega okraja. Staro pokopališče, občinska last, je krasen trg, okoli katerega lahko v kratkem zrastejo poslopja nove Gorice: prvenstveno upravna in šolska, potem pa združena v obliki hotelov, prodajaln in skladišč. Ta poslopja naj odgovarjajo vsem zahtevam moderne tehnike in naj dajo ton ostalim zgradbam; od teh prvih poslopij bo odvisen nadaljnji razvoj središča« (*Primorski dnevnik* 6. 4. 1947: 7). Pa tudi redke hiše niso sovpadale v koncept novega mesta, in so ji v večini porušili, saj se »Nova Gorica nikjer ne umakne: ne stavbam, ne vodam, ne hribom. Ne pozna ovire!« (*Primorski dnevnik* 20. 7. 1948: 2).

Staroselci so te spremembe doživljali na različne načine, nekateri so se stalno, a neuspešno pritoževali na občinskih uradih, drugi so se in se še vedno sprašujejo: »Kako pa naj bi reagirali?«. V spominu ene izmed informatork je še vedno zgodba o kmetu, čigar »zemlja je bila odvzeta, tudi na italijanski strani. Njihov oče tega ni mogel gledat, kako so jim jemali kos za kosom in je bil zelo razočaran nad sistemom. Po približno dvajsetih letih je naredil samomor. Obesil se je... /KJ: Zaradi nacionalizacije? Kako ste pa to vedeli?/ Ja, zaradi tega. Mi, ki smo ga dobro poznali, smo vedeli, da je izredno žaloval za svojo zemljo, še posebej zato, ker so mu jo pobirali kos za kosom. In preprosto se s tem ni mogel nikoli sprizniti.«

Naj sklenem to razmišljanje s tem, da nakažem še druge tematike, ki jih je pri pogledu na začetke Nove Gorice potrebno poznati. Ljudje, ki so živeli v prostoru bodoče Nove Gorice, so bili poleg izgube zemlje po vzpostavitvi meje leta 1947 soočeni še z drugo izgubo – z izgubo mesta Gorice. Ta je bila za Slovence pomembno izobraževalno (tu so delovale obrtna šola, učiteljske, kasneje licej, žensko učiteljske, semenišče, gimnazija, realka, deželna kmetijska šola ter farne šole) in kulturno središče s slovenskimi tiskarnami in založbami, sedež številnih

društev in bratovščin (cerkvene bratovščine, društva, ki so združevala na gospodarski, kulturni, znanstveni in strokovni ravni, cehovska združenja, humanitarne organizacije, politična društva, glasbena in pevška društva, šolska, dijaška, telovadna, športna, podporna društva, strokovne in gospodarske organizacije), ki so bila sicer v času fašizma prepovedana, pomembno cerkveno središče z nadškofijo ter predvsem pomembno upravno in gospodarsko središče. Po drugi strani pa je Gorica izgubila ekonomsko zelo pomembno zaledje, če pa sodimo s strani vzhodnega mestnega zaledja, je bilo za tukajšnje prebivalstvo najbolj boleče to, da so izgubili mesto z vsemi svojimi možnostmi in kapacitetami. Institucionalna, kulturna, politična in gospodarska praznina, ki je zazevala po 1947, pa ni mogla preseči najbolj boleče izkušnje, kot so jo opredelili informatorji; sorodstvene vezi, ki so sicer prepletale mesto z zaledjem so bile pretrgane in onemogočene, kar je ohromilo komunikacijo med ljudmi in predvsem pustilo grenak priokus v spominih na zgodnji povojni čas.

Ob koncu premišljevanja o zgodbah, ki so ostale ob boku velikokrat ponovljeni zgodbi o nastanku Nove Gorice, naj izpostavim predvsem glavne ugotovitve. Ugotovila sem, da se je uradna verzija občutkov ob gradnji Nove Gorice močno zasidrala v spomin ljudi, kar sem opazila predvsem pri intervjujih, ki so bili polni zgodb o napredku, ponosu na novo mesto. Po drugi strani pa uradna in močno politično podprta zgodba o uspehu še vedno ni uspela zatreti spomina staroselcev, ki novo situacijo niso doživljali v takem zanosu. V prispevku sem želela pokazati na težave, ki so jih imeli staroselci pri privajanju na novo situacijo v prostoru, njihove izkušnje novo preoblikovanega prostora, njihovo realnost, ko so izgubili na eni strani svojo posest, na drugi strani pa tudi svoje ekonomsko, administrativno, izobraževalno in kulturno središče. Pri tem je bila njihova travma utišana, če pa ne popolnoma utišana, pa vsaj nezaželena in je ostala v krogu družine.

Pravzaprav je bil namen celotnega izvajanja poudariti in osredotočiti se le na probleme tistih staroselcev, ki so v prostoru bivali pred septembrom 1947. Zavedam se, da priseljeni po tem datumu dajejo dogodkom in prostoru svojevrstne pomene in ravno zaradi tega je potrebno, da pri raziskovanju vsakega dogodka v prostoru prislunemo čim več glasovom, pa čeprav gre za tematike, ki v danem zgodovinskem okviru niso najbolj zaželene.

LITERATURA IN VIRI

- ALTMAN, Irwin, Low, M., Setha. 1992. Place Attachment. A Conceptual Inquiry; Setha M. Low & Irwin Altman (ur): *Place Attachment. Human Behaviour and Environment*. New York and London: Plenum Press, 1–12.
- COHEN, Anthony P. 1985. *The Symbolic Construction of Community*, London: Tavistock Publications.
- CONNERTON, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
- Goriški zbornik 1947–1957. 1957. *Ob desetletnici priključitve Slovenskega Primorja k FLR Jugoslaviji*, (ur.) Joško Humar. *Nova Gorica: Okrajni svet svobod in prosvetnih društev Gorica*.
- HALBWACHS, Maurice. 2001. *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- JERMAN, Katja. 2004. *Razvoj slovenskih društev in institucij v Gorici do vstopa fašizma*. Znanstveno delo podiplomskih študentov v Sloveniji - "publish or perish!" (ur.) Martin Klanjšek. Ljubljana: Društvo mladih raziskovalcev Slovenije, 2004, 197–212.
- KRAIGHER, Ivan, Martelanc Jožko, Okroglič Avguštin. 1972. Odmevi 1-2-3: O gradnji Nove Gorice. Srečanja 7 (37/38), 59–63.
- LOW, M., Setha, 1992. Symbolic Ties that Bind. Place Attachment in the Plaza; Setha M. Low & Irwin Altman (ur): *Place Attachment. Human Behaviour and Environment*. New York and London: Plenum Press, 165–185.
- LOW, M. Setha, Denise Lawrence-Zúñiga. 2003. *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Malden, MA, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Pub.

- MARUŠIČ, Branko. 1998. *Nova meja na Goriškem*. Acta Histriae VI. Prispevki z mednarodne konference Pariška mirovna pogodba, nova jugoslovansko-italijanska meja in priključitev Primorske Sloveniji. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Koper. 271–284.
- NUSDORFER Vuksanović, Metka. 2002. *Ko so na Solkanskem polju še orali*. Zbornik Pokrajinskega arhiva Nova Gorica. Ob 30. letnici ustanovitve, 219–244. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv Nova Gorica.
- RAVNIKAR, Edvard. *Nova Gorica po 35 letih*. Arhitektov bilten 68/69, leto 1983, 3–6.
- RODMAN, C., Margaret. 2003. Empowering Place: Multilocality and Multivocality; Setha M. Low & Denise Lawrence-Zúñiga (ur.): *The Anthropology of Space and Place. Locating Culture*. Malden, MA, Oxford, Carlton, Berlin : Blackwell Pu, 204–223.
- ROSA, Jurij. 1988. *Zgradili bomo Novo Gorico. Razstava dokumentov o pripravah in začetnih delih izgradnje Nove Gorice v letih 1947 in 1948*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.
- UKMAR, Dragica. 1993. *Začetki gradnje Nove Gorice*. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 41(2), 18–37.
- VRIŠER, Igor. *Nastanek in razvoj Nove Gorice* (Geografija nastajajočega mesta, Geografski vestnik, časopis za geografijo in sorodne vede, XXXI (1959), 45–78.
- ZUPANC, Ciril. 1967. *Pred dvajsetimi leti so se začele priprave za gradnjo Nove Gorice*. Goriška srečanja 1967/2(7), 43–46.

ČASOPISI

- Nova Gorica* (1947–1950)
Primorski dnevnik (1947–1951)

ARHIVSKI VIRI

- Uradni list FLRJ 28/47.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, OLO GORICA, 1951-1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Skupščina občine Nova Gorica – občina Nova Gorica, zapisniki sej, t. e. 26.
PANG, OLO GORICA, 1951-1956, Odloki o razlastitvi, fasc. 542, Odločba o razlastitvi, Solkan.
PANG, OLO GORICA, 1951-1956, Odlok o razlastitvi, fasc. 542, Sezname spisov
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Zbirka Gradnja Nove Gorice, t. e. 1.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, leto 1947, Spisi NJ od 1–136, Razni podatki.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Skrbstvena knjiga za posestvo SK 1950/1951.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Leto 1960, Poročila o nacionalizaciji SLP – OBLO, fasc. 1085.
Pokrajinski arhiv Nova Gorica, OLO Gorica leto 1948, šifra spisi od št. 1–1500, Karakteristike nakupovalcev zemlje pred priključitvijo.

FILMSKO GRADIVO

- Mesto na travniku. Video esej o Novi Gorici*. Režija: Anja Medved, Nadja Velušček, Zavod Kinoatelje (SLO), Kinoatelje (I), 2004.

Špela Ledinek Lozej

PREMENE ODNOSA DO OSTALINE STANOVANJSKE KULTURE PRIMER VIPAVSKEGA OGNJIŠČA¹

Ob raziskovanju stanovanjske kulture v Vipavski dolini sem naletela na veliko domačijo Božičevih v Podragi. Današnji lastnik Gašper Božič, ki živi v Novi Gorici in mu domačija služi kot občasno bivališče, mi je poleti 2004 prijazno razkazal celoten stanovanjsko-gospodarski kompleks okoli zaprtega dvorišča, me seznanil z vzroki in procesom prenove v sedemdesetih letih, pokazal fotografije posameznih arhitekturnih elementov in sestavin notranje opreme izpred prenove ter pomagal pri rekonstrukciji nekdanjega stanja domačije. Moje zanimanje je zbudila slika odprtega kamnitega ognjišča, ob katerem kuha informatorjeva prateta Lojzka Božič (1898–1976), zadnja prebivalka domačije. Fotografijo je v sedemdesetih letih posnela agencija Export projekt za koledar, ponovno je bila objavljena leta 1995 na naslovnici četrte številke revije *Ognjišče*.

Gre za veliko vipavsko odprto ognjišče iz klesanih kamnitih blokov s profiliranimi robniki ognjiščnega okvira, široko in dolgo približno 2 m in visoko okoli 60 cm. Prednja stranica je ločno izsekana, lok zaključuje sklepnik. Z ločno odprtino je bila olajšana dostopnost do ognjišča in pridobljen prostor za kurjavo [prim. Šarf 1963–1964: 366]. Ognjišče je zavzemalo dobršen del kuhinje, dostopno je bilo s treh strani, z zadnjo stranico pa je bilo prislonjeno na zunanjo steno. Z lesom obloženo polico v vdolbeni okenski niši nad ognjiščem so uporabljali za sedenje na ognjišču. Napa je segala preko polovice kuhinjskega prostora. Na eni strani prostranega ognjišča je bilo kamnito korito za vodo² in stopničke, ki so vodile na ognjišče, v vogalu na drugi strani ognjišča pa krušna peč in manjša lesena mizica za pripravo jedi. Ognjišču nasproti, pod dvoriščnim oknom je stala miza. Kuhinja je bila sestavni del stanovanjskega dela velike domačije okoli zaprtega dvorišča, dostopnega preko dveh *kalon*,³ portalov s koničastima arhitravoma.⁴ Glavni vhod v stanovanjski del, v vežo, je bil z dvoriščne strani in poudarjen s kamnitim okvirjem in trikotno preklado z letnico 1881. Iz veže sta bili dostopni kuhinja in *izba*, tetina spalnica, notranje lesene stopnice pa so iz veže vodile v zgornje nadstropje, v spalnice⁵ in na *gank*.⁶ Poleg stanovanjskega dela so bila okoli dvorišča nanizana še gospodarska poslopja: Pod isto streho kot stanovanjski del sta bila *klanica* z *gankom* in kaščo v nadstropju ter *magazin*, prostor za zbiranje mleka. Samostojno pa so stali: klet s kaščo v nadstropju in senikom v podstrešju,⁷ *štala*⁸ s senikom in z na lesenem stebru slonečim

¹ Za pregled pričujočega teksta in pomoč pri jasnosti izražanja se toplo zahvaljujem upokojeni sodelavki Slovenskega etnografskega muzeja, gospe Fanči Šarf.

² Voda je bila v hišo speljana leta 1968, pred tem je bila poleg korita najverjetneje še klop za odlaganje posode oziroma veder z vodo.

³ V kurzivi so poleg dobesednih citatov informatorjev in literature znotraj navednic zapisani narečni izrazi in izrazi informatorjev, ki se pomensko razlikujejo oziroma jih ni v knjižnem besedišču. Razloženi so ob prvem zapisu.

⁴ Prvi portal, ki je vodil na dvorišče skozi *klanico* (nadkrit odprt prostor, ki prehaja v *borjač*, zaprto dvorišče), je bil v času prenove v 70. letih zazidan; drugi portal z letnico 1820, ki je vodil naravnost na *borjač*, pa je bil podrt, da je bil omogočen dostop gradbenim delovnim strojem za rušitev gospodarskih poslopij. Z gradbenim materialom, ki so ga pridobili z rušitvijo, so zasuli k Božičevi domačiji pripadajočo klet na drugi strani potoka, katero je Gašper Božič z darilno pogodbo z dne 23. 10. 1986 podaril krajevni skupnosti Podraga za potrebe avtobusne postaje. Taista krajevna skupnost danes preprečuje rekonstrukcije *kalone*, češ da bi le ta ovirala promet.

⁵ Spalnice so bile prehodne; ohranilo se je bogato pohištvo ene izmed spalnic.

⁶ Dolg lesen balkon, ki je potekal vzdolž gospodarskega dela poslopja in s katerega so bili dostopni prostori za shranjevanje v nadstropju (*kašča* nad *klanico*).

⁷ K Božičevi domačiji je sodila še klet na drugi strani potoka, ki jo je Gašper Božič leta 1986 podaril krajevni skupnosti za ureditev avtobusne postaje, prim. opombo št. 4.